

ภาคแรก : บทควมวิชาการ

ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์จีนและการสร้างอัตลักษณ์ของเมืองแม่สอด ตั้งแต่ พ.ศ.2510 ถึง พ.ศ. 2554¹

รพีพรรณ จักร์สาน

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

บทคัดย่อ

การค้าข้ามพรมแดนของชาวจีนแม่สอดในยุคตลาดมืด การค้าทั้งในระบบและนอกระบบหลังจากที่รัฐบาลพม่าปิดประเทศ และการสร้างเครือข่ายทางการค้ากับคนกลุ่มต่างๆ ทำให้นับตั้งแต่หลังทศวรรษ 2510 เป็นต้นมา กลุ่มคนจีนแม่สอดขึ้นมามีบทบาทสำคัญมากทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรมของแม่สอด กลุ่มคนจีนแม่สอดมีการปรับตัว ต่อรอง และสร้างอัตลักษณ์ให้เมืองแม่สอด จนแม่สอดกลายเป็นเขต “พื้นที่ทางเศรษฐกิจ” เพื่อที่จะดำรงไว้ซึ่งผลประโยชน์จากการค้าแก่กลุ่มชาติพันธุ์ จีน และเป็นการวางฐานให้กับกลุ่มพ่อค้าจีนมาจนยุคปัจจุบัน รวมถึงเพื่อเตรียมรับมือกับปัญหา และความเปลี่ยนแปลงต่างๆที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

¹ปรับปรุงจาก รพีพรรณ จักร์สาน. ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์จีนและการสร้างอัตลักษณ์ของเมืองแม่สอด ตั้งแต่ พ.ศ.2510 ถึง พ.ศ.2554วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2556

History of the Chinese Ethnic in Mueang Maesod and the Construction of Mueang Maesod's Identity from 1970 to 2011²

Rapeepan Jaksan

Abstract

Both Chinese cross-border trade (formal and non-formal) conducted since the rise of the black market following the closure of Burma and the development of commercial trade networks involving a wide range of groups have, since the 1960s, empowered the Chinese in Maesod in their economic, social, politic and cultural roles. This group has adjusted itself to these roles, negotiating for and generating an identity for Maesod as “an economic region”. By doing so, they maintain economic benefits for the Chinese community, lay the foundation for succeeding Chinese merchants and prepare for potential problems and changes in the future.

²This article comprises a part of the thesis *History of the Chinese Ethnic in Mueang Maesod and the Construction of Mueang Maesod's Identity from 1970 to 2011*, submitted by Rapeepan Jaksan in completion of Master of Arts degree in History, Chiangmai University, 2013

การศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับเมืองชายแดนที่ผ่านมานั้นมีไม่มากนัก และเมืองแม่สอดก็เป็นพื้นที่หนึ่งที่น่าสนใจ เพราะเป็นชุมทางทางการค้ามานานหลายศตวรรษ มีคนหลากหลายชาติพันธุ์เข้ามาค้าขายและตั้งถิ่นฐานมีความสัมพันธ์กับอาณาจักรเวียงจันทน์โดยรอบกว้างขวาง แม้แต่ในยุคที่เกิดรัฐชาติที่มีเส้นเขตแดนแน่นอนและยุคที่ประเทศพม่าดำเนินนโยบายสังคมนิยมวิถีพม่าโดยการปิดพรมแดนห้ามติดต่อค้าขายกับประเทศเพื่อนบ้าน แต่ก็ยังคงมีการค้าขายข้ามพรมแดนอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน ในประเด็นดังกล่าวนี้ยังไม่มีผู้ศึกษาและอธิบายความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของเมืองแม่สอดในช่วงเวลาดังกล่าวอย่างลึบซึ้ง อันทำให้เข้าใจความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับเมืองแม่สอดในปัจจุบันอย่างมหาศาลได้อย่างลึกซึ้งมากเท่าใดนัก

เมืองแม่สอดมีลักษณะคล้ายคลึงกับเมืองชายแดนอื่นๆ ในแง่ที่ชีวิตของเมืองแห่งนี้ได้รับผลกระทบโดยตรงจากการดำเนินนโยบายของรัฐชาติมากกว่าหนึ่ง การศึกษาความเปลี่ยนแปลงของเมืองชายแดนแม่สอดโดยคำนึงถึงเงื่อนไขและปัจจัยของความเปลี่ยนแปลงที่มาจากหลายทิศทางจึงเป็นเรื่องที่จำเป็น แม้ว่าในเมืองแม่สอดจะเต็มไปด้วยคนหลากหลายชาติพันธุ์อาศัยอยู่และมีบทบาทที่ต่างกันออกไป แต่บทความชิ้นนี้เล็งที่จะมองความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของเมืองแม่สอดและการสร้างอัตลักษณ์เมืองแม่สอดให้เป็น “พื้นที่เศรษฐกิจ” ผ่านการศึกษาบทบาทของคนชาติพันธุ์จีนเป็นหลัก เพราะเป็นกลุ่มคนที่มีบทบาทโดดเด่นที่สุดเหนือคนชาติพันธุ์อื่นๆ ทั้งในทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและการเมืองนับตั้งแต่ทศวรรษ 2510 เป็นต้นมา

บทความชิ้นนี้จึงมีประเด็นหลักที่สำคัญที่ต้องการนำเสนอคือ การศึกษาประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์จีนในเมืองแม่สอด และบทบาทของกลุ่มทุนชาวจีนในการสร้างความหมายของเมืองแม่สอด ที่ทำให้เกิดอัตลักษณ์ของเมืองแม่สอดในฐานะ “พื้นที่ทางเศรษฐกิจ” นับตั้งแต่ พ.ศ. 2510 เป็นต้นมาถึง พ.ศ. 2554 โดยเน้นวิเคราะห์การค้าข้ามพรมแดนของชาวจีนแม่สอดในยุคตลาดมืดและการค้าทั้งในระบบและนอกระบบหลังจากที่รัฐบาลพม่าเปิดประเทศ ที่ชาวจีนแม่สอดดำเนินการโดยอาศัยการสร้างเครือข่ายกับกองกำลังชาวกะเหรี่ยงบริเวณชายแดนและนักธุรกิจชาวพม่าในเมืองเมียวดี พร้อมกันนั้นก็พยายามอธิบายความเปลี่ยนแปลงของบริบททางเศรษฐกิจและการเมืองระหว่างประเทศที่ทำให้กลุ่มทุนจีนแม่สอดมีความจำเป็นต้องดำเนินการต่างๆ เพื่อสร้างอัตลักษณ์เมืองแม่สอดให้เป็น “พื้นที่เศรษฐกิจ”

คนจีนแม่สอดในยุคการค้าตลาดมืด (ทศวรรษ 2510-2520)

เมืองแม่สอดนี้มีความสำคัญในฐานะชุมทางการค้าทางบกมานาน เพราะตั้งอยู่บนเส้นทางการค้าทางบกที่เชื่อมระหว่างรัฐในหุบเขากับเมืองท่าอย่างมะละแหม่ง ทำให้พื้นที่แม่สอดกลายเป็นจุดแวะพักบนเส้นทางการค้าและได้กลายเป็นตลาดสำหรับแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างชาติพันธุ์ต่างๆ ในแถบนั้น และความเปลี่ยนแปลงทางการค้าและการเมืองในอาณาบริเวณโดยรอบก็ส่งผลกระทบต่อเมืองแม่สอดอยู่เสมอ ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวของคนกลุ่มต่างๆ ในแม่สอด โดยมีการปรับตัว การย้ายถิ่น หรือการอพยพเข้ามาใหม่ ทำให้แม่สอดเต็มไปด้วยความหลากหลายทางชาติพันธุ์ที่มีการประกอบอาชีพแตกต่างกันไป

นับตั้งแต่พม่าตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษ มีการทำการค้าวัวต่างจากภาคเหนือหรือล้านนาและดินแดนส่วนอื่นๆกับมะละแหม่งในประเทศพม่า เส้นทางการค้าวัวต่างได้ผ่านแม่สอด ทำให้เกิดการก่อตัวของชุมชนขึ้นจากจุดพักสินค้าของพ่อค้าวัวต่างได้ขยายตัวขึ้นกลายเป็นชุมทางการค้าของกลุ่มคนหลากหลายชาติพันธุ์ มีทั้งกลุ่มชาวไทยใหญ่ กะเหรี่ยง มุสลิม และจีน ก่อนที่คนจีนจะเข้ามามีบทบาทสำคัญเหนือคนกลุ่มอื่นๆ ทั้งในทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมืองของแม่สอดในทศวรรษ 2510 เป็นต้นมา

กลุ่มชาติพันธุ์จีนที่อพยพเข้ามาในแม่สอดสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ยุคด้วยกัน คือ กลุ่มจีนที่เข้ามาก่อนพ.ศ.2510 คือในช่วงที่แม่สอดเป็นเมืองชุมทางการค้าของพ่อค้าวัวต่าง และกลุ่มชาติพันธุ์จีนที่เข้ามาในช่วงการค้าตลาดมืดบริเวณชายแดนไทย-พม่า หลังพ.ศ. 2510 เป็นต้นมา

คนจีนยุคแรกอพยพเข้ามาในช่วงตั้งแต่ พ.ศ.2440 - ก่อนพ.ศ.2510 จะเป็นกลุ่มคนจีนบางกลุ่มที่เคยทำการค้าตามเส้นทางแม่น้ำปิงได้เข้ามาค้าขายที่เมืองแม่สอดเพราะนับตั้งแต่มีเส้นทางรถไฟจากกรุงเทพฯ มาถึงภาคเหนือ การค้าทางเรือก็ซบเซาลง³ คนจีนกลุ่มนี้จึงเข้ามาแสวงหาช่องทางการค้าแห่งใหม่ในบริเวณแม่สอดนี้ จีนยุคแรกจะเข้ามาตั้งร้านขายของ ขายสินค้าอุปโภค บริโภค ให้กับคนหลายชาติพันธุ์ในเมืองแม่สอด เช่น ชาวไทใหญ่ ชาวกะเหรี่ยง และคนที่อพยพเข้ามาในระยะหลัง เช่น ชาวลาวล้านนา (คนเมือง) ที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐาน

³ ปลายอ้อ ชนะนนท์, “บทบาทนายทุนพ่อค้าที่มีต่อการก่อและขยายตัวของทุนนิยมภาคเหนือของประเทศไทย”, วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529 : หน้า 45-52.

ในแม่สอดในช่วงพ.ศ. 2500 ชาวจีนยุคแรกนี้ลงทุนในธุรกิจขนาดเล็ก มีทั้งการเปิดกิจการการโรงแรม ขายน้ำอัดลม น้ำแข็ง ชา กาแฟในตลาดแม่สอดในขณะนั้น⁴

คนจีนยุคที่สองเข้ามาในช่วงระหว่างทศวรรษ 2500 ถึงทศวรรษ 2510 ในบริบทที่การเมืองภายในประเทศพม่าเข้าสู่ “ยุคสังคมนิยมวิถีพม่า” จึงทำให้เกิดภาวะขาดแคลนสินค้าทั้งในประเทศพม่าเองและกองกำลังกะเหรี่ยงที่มีที่ตั้งอยู่บริเวณชายแดนตะวันตกของจังหวัดตาก⁵ ส่งผลให้เกิดตลาดมืดหรือการค้าบนกระดานในพื้นที่แม่สอด ประกอบกับขณะนั้นอิทธิพลของผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์เข้ามาเคลื่อนไหวในพื้นที่แม่สอด⁶ ทำให้รัฐเร่งพัฒนาพื้นที่ที่มีความเจริญและมีการพัฒนาด้านต่างๆ เช่น ด้านความมั่นคง การศึกษา การคมนาคม โดยเส้นทางคมนาคมสายตาก-แม่สอดสร้างเสร็จในปี พ.ศ.2513 ปัจจัยดังกล่าวได้ส่งผลให้เศรษฐกิจของอำเภอแม่สอดขยายตัว การค้าชายแดนที่กำลังเติบโตอย่างรวดเร็วและการคมนาคมที่เอื้ออำนวยต่อการขนส่งได้ส่งผลให้กลุ่มชาติพันธุ์จีนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในแม่สอดสะสมทุนเพิ่มขึ้นและขยายกิจการเป็นการค้าระหว่างประเทศ ที่สำคัญในบริบทการขยายตัวทางเศรษฐกิจในช่วงทศวรรษ 2510 นี้ได้เกิดการอพยพของกลุ่มชาติพันธุ์จีนจากภูมิภาคต่างๆในประเทศ โดยเฉพาะจากทางภาคใต้ของประเทศไทยเข้าสู่แม่สอด เข้ามาประกอบธุรกิจต่างๆ โดยเฉพาะการค้า และตั้งถิ่นฐานในบริเวณถนนอินทรีศรีและประสาทวิถี (เป็นผลให้กลุ่มไทใหญ่ที่อาศัยอยู่บริเวณนั้นขายที่ดินและอพยพออกจากพื้นที่แม่สอดขึ้นไป ทำให้ปัจจุบันสองฟากของถนนอินทรีศรีและประสาทวิถีเป็นที่อยู่อาศัยและทำการค้าของคนไทยเชื้อสายจีน)

⁴ รัพีพรรณ จักร์สาน. ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์จีนและการสร้างอัตลักษณ์ของเมืองแม่สอด ตั้งแต่ พ.ศ.2510 ถึง พ.ศ.2554 วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2556 , น.75-81

⁵ สาเหตุของการขาดแคลนสินค้าภายในพม่า ส่วนหนึ่งเกิดจากนโยบายของเศรษฐกิจสังคมนิยมวิถีพม่า (The Burmese Way to Socialist) เนื่องจากเพราะรัฐบาลโอนกิจการต่างๆไปเป็นของรัฐ ทำให้คนพม่าขาดแรงจูงใจในการผลิตในหมู่แรงงานผู้ผลิต นอกจากนี้การที่พม่าไม่ติดต่อกับต่างประเทศทำให้พม่าขาดแคลนเทคโนโลยีในการผลิตที่ทันสมัย ส่งผลให้การผลิตสินค้าประเภทอุปโภคบริโภคไม่เพียงพอแก่ความต้องการของประชาชนในพม่า ความต้องการสินค้าจากประเทศไทยเพื่อสนองความต้องการจึงมีสูง ทำให้เกิดขบวนการขนส่งสินค้าจากไทยเข้าพม่าอย่างมหาศาลโดยเฉพาะทศวรรษ 2510-2520 จนกลายเป็นขบวนการค้าบนกระดานและตลาดมืดระหว่าง 2 ประเทศ ดูพรพิมล ตรีโชติ, การต่างประเทศพม่า : ปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านและชนกลุ่มน้อย, (ศรีบูรณะคอมพิวเตอรส์การพิมพ์ : กรุงเทพฯ, 2551, น.128-130.

⁶ ดูรายละเอียดใน กองทัพอากาศที่ 3 และกองอำนาจการรักษาความมั่นคงภายในภาค 3, เสียงปืนดับที่จังหวัดตาก (กรุงเทพฯ : เกษมการพิมพ์), 2529.

นับตั้งแต่ทศวรรษ 2510 แม่สอดเกิดความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอย่างเห็นได้ชัด คือ การที่พม่าเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยใช้ระบอบสังคมนิยมวิธืพม่าตั้งแต่ปี พ.ศ.2505 เป็นต้นมา รัฐบาลพม่าได้ปิดประเทศ ไม่ติดต่อค้าขายหรือมีความสัมพันธ์กับประเทศอื่นๆ การค้าในระบอบระหว่างไทยกับพม่าต้องชะงักงันลง สินค้าอุปโภคบริโภคภายในประเทศพม่าหายากยิ่งนัก⁷ แต่ความขาดแคลนสินค้าอุปโภคบริโภคในประเทศพม่าทำให้การค้าตลาดมืดแพร่สะพัดมากยิ่งขึ้น จากผลกระทบของการปิดประเทศและการดำเนินนโยบายด้านเศรษฐกิจโดยรัฐบาลพม่าเป็นหลัก ทำให้การค้าตลาดมืดแถบบริเวณชายแดนไทย-พม่า โดยเฉพาะด้านอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก เจริญรุ่งเรืองเพราะพม่าขาดแคลนสินค้าอุปโภคบริโภคแทบทุกชนิด⁸

นอกจากนี้ภาวะสงครามภายในประเทศพม่ากับชนกลุ่มน้อยกระเหรี่ยง โดยเฉพาะในเขตอิทธิพลของชนกลุ่มน้อยกระเหรี่ยงที่ได้ยึดครองพื้นที่ตามแนวชายแดนแถบนี้เป็นฐานที่มั่นทำสงครามต่อสู้กับรัฐบาลพม่าและในขณะที่รัฐบาลไทยในตอนนั้นได้ใช้นโยบาย “รัฐกันชน” ที่ “เพิกเฉย” ต่อกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆตามชายแดน จึงเป็นการส่งเสริมให้บริเวณตะเข็บชายแดนกลายเป็นตลาดมืดที่สำคัญ โดยกะเหรี่ยงใช้สิทธิ์การเป็น “เจ้าของพื้นที่” ดังกล่าวทำการนำเข้าสินค้าที่ภายในประเทศพม่าต้องการ

จุดขนส่งสินค้าตลอดตามแนวชายแดนจังหวัดตากหรือที่เรียกว่า “ตลาดมืด” ดำรงอยู่ได้ตลอดทศวรรษ 2510 และ ทศวรรษ 2520 คนจีนแม่สอดที่ทำการค้าในตลาดมืดในอาศัยการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและสังคมกับชาวกะเหรี่ยง โดยมีความร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดคองกำลังของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงเพื่อเก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากการค้าที่ทำกันอย่างเป็นล่ำเป็นสันในบริเวณชายแดนอย่างมหาศาลนี้ นับตั้งแต่การเก็บภาษีสินค้าที่เดินทางผ่านบริเวณที่เป็นเขตอิทธิพลของตน การรับจ้างเป็นหน่วยอาสาคุ้มครองคาราวานสินค้า เป็นลูกหาบแบกหามสินค้า ตลอดจนการสร้างสถานที่สำหรับกักตุนสินค้าที่ซื้อมาจากไทยเข้ามาเก็บไว้ในเขตพม่าก่อนที่จะค่อยๆลำเลียงเข้าสู่ตลาดพม่าต่อไป ลักษณะการค้าเช่นนี้เองที่ทำให้คองกำลังกลุ่มชาติพันธุ์ชนกลุ่มน้อยเข้มแข็งและมีประสิทธิภาพในการต่อสู้กับรัฐบาลพม่าเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เพราะมีงบประมาณซึ่งมาจากรายได้จากการเก็บภาษี และการทำธุรกรรมในการค้าตลาดมืดอย่างมหาศาล⁹

⁷ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ, พม่า : อดีตและปัจจุบัน (เชียงใหม่ : ศูนย์หนังสือเชียงใหม่), 2556, น. 86-87.

⁸ ศุภกาญจน์ พงษ์ยี่ห้ำ, บทบาทของกุ่มธุรกิจไทยในการดำเนินนโยบายความสัมพันธ์ไทย-พม่า 1988-ปัจจุบัน (กรุงเทพฯ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์), 2548, น.77-78.

ตลอดแนวชายแดนจังหวัดตากได้กลายเป็นพื้นที่ขนส่งสินค้าหรือแหล่งที่ตั้งของตลาดมืด ส่งผลทำให้เมืองชายแดนแม่สอดเติบโตขึ้นเป็นอย่างมาก เพราะในบริเวณตะเข็บชายแดนที่ติดอยู่กับเขตยึดครองของกะเหรี่ยงตั้งแต่อำเภอท่าสองยาง แม่ละมอด แม่สอด พบพระ และอุ้มผางนั้น เส้นทางกำลัภัยขนส่งสินค้ามาจะผ่านทางเมืองแม่สอดเพียงเส้นทางเดียว เนื่องด้วยเส้นทางสายแม่สอดเชื่อมต่อกับตัวเมืองจังหวัดตากซึ่งรับสินค้ามาจากกรุงเทพฯ ดังนั้นก่อนที่สินค้าจากกรุงเทพฯ จะกระจายไปยังบริเวณตลาดมืดตามแนวตะเข็บชายแดนดังกล่าวนี้ จะต้องถูกส่งมาที่เมืองแม่สอดก่อน

สภาพการณ์ดังกล่าวทำให้ตลาดมืดบริเวณชายแดนจังหวัดตากคึกคักมาก โดยเฉพาะแม่สอด สินค้าอุปโภคบริโภคหลังไหลเข้ามาในบริเวณแม่สอดจำนวนมาก ทั้งยังเป็นสินค้าที่ไม่ต้องผ่านการตรวจสอบ เนื่องจากการกำลัภัยสินค้าอันตราย การเติบโตในลักษณะนี้ เป็นแรงดึงดูดให้ชาวจีนกลุ่มใหม่หลังไหลเข้ามาแสวงหาผลกำไรจากพื้นที่ทางการค้านี้ เช่น พ่อค้าจีนที่เคยค้าขายในภูมิภาคอื่นๆ และกรุงเทพฯ ก็เห็นโอกาสที่จะมาค้าขายที่แม่สอดในยุคตลาดมืด

ช่วงแรกอาจเข้ามาค้าขายแบบชั่วคราว โดยสินค้าส่วนใหญ่เป็นสินค้าอุปโภคบริโภคที่ประชาชนภายในประเทศพม่าต้องการ เช่น กะปิ น้ำปลา สะโหร่งผ้า รองเท้าผ้าใบ ฯลฯ คนจีนกลุ่มที่สองที่เข้ามาเมื่อเห็นลู่ทางในการค้าแล้วก็เริ่มตั้งถิ่นฐานอย่างถาวร¹⁰

กลุ่มชาวจีนกลุ่มที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในแม่สอดยุคที่สองนี้ ได้เข้ามาตั้งโกดังสินค้าในบริเวณริมแม่น้ำเพื่อความสะดวกในการขนส่งสินค้าไปยังประเทศพม่าโดยทางเรือ ขณะเดียวกันก็เข้ามาซื้อที่ดินในเขตตัวเมืองของแม่สอดในปัจจุบัน ซึ่งแต่เดิมเป็นที่อยู่อาศัยของชาวไทยใหญ่ที่เคยอาศัยอยู่ในบริเวณตัวเมืองแม่สอดช่วงก่อนปีพ.ศ. 2500 ช่วงนั้นจะมีทั้งชาวจีน ชาวไทใหญ่ ชาวมุสลิม แต่เมื่อชาวจีนยุคที่สองอพยพเข้ามา ก็ได้เข้ามากว้านซื้อที่ดินบริเวณตลาดแม่สอดทำให้ชาวไทยใหญ่ขายที่ดินแล้วย้ายออกไปตั้งถิ่นฐานในเขตรอบนอกของอำเภอแม่สอด

การเติบโตของแม่สอดในฐานะเมืองชายแดนที่คนจีนสามารถทำการค้าในตลาดมืดได้ช่วยให้ชาวจีนทั้งชาวจีนยุคแรก และชาวจีนยุคที่สองสะสมทุนได้อย่างรวดเร็ว ชาวจีนยุค

⁹ พรพิมล ตรีโชติ, การต่างประเทศพม่า : ปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านและชนกลุ่มน้อย, (กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), 2551, น.129.

¹⁰ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ นายสุชาติ ตรีรัตน์วัฒนา วันที่ 23 สิงหาคม พ.ศ.2553.

ที่สองสามารถสร้างฐานะทางเศรษฐกิจได้จากการค้ากับชาวกะเหรี่ยง ชาวจีนเหล่านี้ส่งสินค้าอุปโภค บริโภคจากกรุงเทพฯมายังแม่สอดเพื่อส่งไปขายให้กะเหรี่ยง และสินค้าเหล่านี้ส่วนหนึ่งก็ถูกกระจายผ่านชาวกะเหรี่ยงเข้าไปยังตลาดในประเทศพม่าอีกต่อหนึ่ง ทั้งนี้โดยชาวจีนยุคที่สองอาศัยเครือข่ายที่สร้างขึ้นใหม่กับพ่อค้าและทหารชาวกะเหรี่ยงที่มีอำนาจในบริเวณตะเข็บชายแดน ขณะเดียวกันก็อาศัยเครือข่ายที่มีอยู่กับกลุ่มทุนเงินในกรุงเทพฯ ทำให้การค้าดำเนินไปได้อย่างราบรื่น ส่วนการสร้างฐานะของชาวจีนยุคแรก เป็นผลมาจากการค้าตลาดมืดตามตะเข็บชายแดนที่เฟื่องฟูขึ้น ทำให้เศรษฐกิจในแม่สอดเติบโตตามไปด้วย ชาวจีนยุคแรกที่ทำการค้าอยู่ในตัวเมืองแม่สอดก็ขายสินค้าได้มากขึ้นตามไปด้วย ยกตัวอย่างเช่น

นาย จักคิม แซ่ตั้ง อพยพเข้ามาในแม่สอดเมื่อ พ.ศ.2493 จากเดิมที่เริ่มค้าขายโดยเปิดร้านค้าแพเล็ก ๆ กิจการได้ขยายตัวขึ้นตามบริบทของการค้าขายตามแนวชายแดนที่คึกคักขึ้นในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และในช่วงที่ตลาดมืดเฟื่องฟูกิจการก็ยิ่งเติบโตมากขึ้นสามารถขยายกิจการไปค้าเครื่องตี้มหลายยี่ห้อรวมทั้งเหล่า ถึงแม้ว่าในเวลาต่อมาเมื่อการค้ายุคตลาดมืดเริ่มซบเซากิจการของนาย จักคิม แซ่ตั้ง ก็ไม่ได้รับผลกระทบกลับกลายเป็นขยายใหญ่ขึ้นเป็นเจ้าของกิจการรายใหญ่ที่สามารถควบคุมและเป็นเอเยนต์รายใหญ่ส่งออกสินค้าเครื่องตี้ม อาทิ เหล้า น้ำอัดลม เครื่องตี้มต่างๆ เป็นต้น เพราะการค้าที่เคยกระจายตัวตามแนวชายแดนตลาดมืด ได้เปลี่ยนมาเป็นการค้าขายข้ามแดนอย่างสะดวกโดยอาศัยถนนที่เชื่อมระหว่างเมืองเมียวดี-แม่สอด

ส่วนคนจีนที่อพยพมาแม่สอดในยุคตลาดมืดมีจำนวนมาก เพื่อให้เห็นภาพการอพยพเข้ามาทำการค้าในแม่สอดของคนจีนในยุคตลาดมืด จะได้ยกตัวอย่างคนจีนบางคน ดังนี้

นายสุชาติ จิงกิจรุ่งโรจน์ ปัจจุบันเป็นกรรมการบริหารบริษัททองลึงแอนด์ซัน ซึ่งเป็นบริษัทค้าส่งรายใหญ่ ตั้งอยู่ที่ถนนอินทศิรี อำเภอแม่สอด และเป็นประธานกิตติมศักดิ์ถาวรของแม่สอดมูลนิธิสามัคคีการกุศล

นายสุชาติ จิงกิจรุ่งโรจน์ เป็นชาวไทยเชื้อสายจีนที่กำเนิดในกรุงเทพฯ เมื่ออายุได้ 30 ปี ได้แยกครอบครัวมาอยู่ที่อำเภอแม่สอด ใน พ.ศ.2509 โดยได้รวบรวมเงินจากการค้าขายและที่บิดาแบ่งให้จำนวนหนึ่งเพื่อมาลงทุนค้าขายสินค้าอุปโภคที่ชายแดนแม่สอด โดยขายสินค้าที่ใช้ในชีวิตประจำวันเกือบทุกชนิด สาเหตุที่นายสุชาติเลือกมาทำการค้าที่แม่สอดนั้น เนื่องจาก

ขณะนั้นพม่าขาดแคลนสินค้าประเภทเครื่องอุปโภคบริโภคอย่างมาก อันเกิดจากนโยบายปิดประเทศและนโยบายทางเศรษฐกิจของรัฐบาลพม่า ช่องทางดังกล่าวจึงเปิดโอกาสให้สำหรับนักธุรกิจที่ต้องการลงทุนในธุรกิจดังกล่าว นายสุชาติ จึงจึกรุ่งโรจน์ได้ขยายธุรกิจมากขึ้นจนสามารถตั้งบริษัทฮงล้งแอนด์ซัน ขึ้นมา

นายสุชาติ ตริรัตน์วัฒนา¹¹ อดีตประธานหอการค้าจังหวัดตาก เป็นเจ้าของบริษัทขนาดใหญ่ในแม่สอดหลายแห่ง ได้แก่ บริษัทสยามนิสสันแม่สอด จำกัด บริษัทคูโบต้าแม่สอด จำกัด ห้างหุ้นส่วนจำกัดพรเทวีอิมพอร์ต – เอ็กซ์พอร์ตห้างหุ้นส่วนจำกัด ไท - ซัน(1988) ห้างหุ้นส่วนบริษัทแม่สอดพาเจริญ จำกัด (ตลาดสดพาเจริญ) เป็นประธานมูลนิธิแม่สอดการกุศล และได้รับปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์สาขาวิชาการพัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

นายสุชาติ ตริรัตน์วัฒนา เล่าถึงการอพยพมายังแม่สอดว่า “ผมเป็นพ่อค้าชาวจีนที่เข้ามาค้าขายในแม่สอดที่หลังเลย ประมาณปี 2518-2520 ไปๆมาๆก่อนที่จะเข้ามาตั้งหลักแหล่งที่นี่ ก่อนหน้านั้นก็ค้าขายแถวกรุงเทพฯ บ้าง ที่อื่นบ้าง ไปเรื่อย ที่ไหนค้าดีก็จะไป ผมอยู่ที่ตากมาก่อนแล้วจึงมาแม่สอดก็มาเป็นเซลล์แมนก่อนเลย ค่าเครื่องมือการเกษตร ค่าขายทั้งในแม่สอดด้วยและค้าส่งชายแดนด้วย ค่าขายกับกะเหรี่ยง พอทหารพม่าทำลายตลาดเราไปเราก็ย้ายไปอีกที่ แต่พอทหารพม่าทำลายระบบการค้ากับกะเหรี่ยงมากเข้าทั้งระเบิด ทั้งเผา ผมก็เริ่มหันมาทำการค้าแม่สอด-เมียวดีแทน”¹²

นายวานิช วงศ์ธนาสารสิน ปัจจุบันเป็นเจ้าของบริษัทสิ่งห้รุ่งเรืองส่งเสริมการเกษตรในแม่สอด จังหวัดตาก ซึ่งทำธุรกิจเกี่ยวกับการจำหน่ายปุ๋ยเคมี ค่าส่งข้าวสาร ฯลฯ ดำรงตำแหน่งที่ปรึกษาหอการค้าจังหวัดตากและเป็นประธานกิตติมศักดิ์ถาวรของแม่สอดมูลนิธิสามัคคีการกุศลในอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก

¹¹ ประธานกรรมการบริษัทไทยซัน-พรเทวี (ตัวแทนจำหน่ายรถและเครื่องยนต์คูโบต้า ในพื้นที่ อ.แม่สอด) ส่งออกขายแก่เกษตรกรชาวพม่าซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในรัฐกะเหรี่ยง มอญ ประกอบด้วย *Pa-an, Kyondo, Thaton* และ *Moulmien*

¹² ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ นายสุชาติ ตริรัตน์วัฒนา วันที่ 23 สิงหาคม พ.ศ.2553

นายวานิช วงศ์ธนสารสิน เป็นบุตรคนสุดท้ายของชาวจีนกำเนิดที่ จังหวัดสิงห์บุรี เมื่อ พ.ศ. 2483 แต่บิดามารดามิบุตรมากจึงได้ยกให้น้ำสาวไปเลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรมที่กรุงเทพฯ บริเวณตลาดน้อย เขตสัมพันธวงศ์ พร้อมกับเข้าศึกษาในระดับประถมศึกษาที่โรงเรียนบึงกุ่มคริสเตียน แต่ศึกษาได้เพียงชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 ก็ต้องออกจากโรงเรียนกลางคัน เนื่องจากต้องการจะ ช่วยแบ่งเบาภาระครอบครัว เมื่อออกจากโรงเรียนก็ไปเป็นลูกจ้างที่ร้านขายกาแฟ จนเมื่ออายุ ประมาณ 16 ปี มีญาติชักชวนไปทำงานที่อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย ชื่อร้าน “หลีกวงฮวด” จำหน่ายน้ำแข็งและข้าวสาร โดยมีหน้าที่ซึ่งจักรยานส่งของตามร้านและบ้านลูกค้าจนอายุประมาณ 18 ปี มีญาติของร้าน “หลีกวงฮวด” ชำมไปเปิดร้านค้าที่นครเวียงจันทร์ ผังประเทศลาว เจ้าของร้านได้นำนายวานิชติดตามไปด้วย และเมื่ออายุประมาณ 24 ปี ได้แต่งงานกับนางเง็ก โดยก็ยังเป็นลูกจ้างส่งของตามเดิม ส่วนภรรยาได้รับจ้างเย็บเสื้อผ้าอยู่บ้านเพื่อหารายได้ช่วย ครอบครัวยีกทางหนึ่ง ต่อมาเจ้าของร้านได้เลิกกิจการร้านค้าของชำ เพื่อเปลี่ยนไปเปิดร้าน ขายทองคำแทน เจ้าของร้านจึงยกกิจการให้นายวานิช จากการสะสมเงินทุนไว้จำนวนหนึ่งจึง ได้ขยายกิจการขึ้นใหญ่กว่าเดิมจนฐานะดีขึ้นเป็นปึกแผ่นในเวลาไม่นาน จึงคิดขยายกิจการโดย ได้ร่วมกับเพื่อนทำธุรกิจโรงค้าไม้แปรรูปที่จังหวัดหนองคาย โดยซื้อไม้ท่อนชนิดต่างๆ แล้วนำ เข้าโรงเลื่อยไม้ที่ฝั่งลาว พร้อมทั้งส่งไม้แปรรูปข้ามเข้ามายังฝั่งไทย จนกระทั่งประเทศลาวได้ เกิดปัญหาทางด้านการเมืองภายในประเทศ ซึ่งมีแนวโน้มจะเกิดปัญหาทางการเมืองที่ยู่ยาก มากขึ้นแน่นอน จึงได้ตัดสินใจนำครอบครัวกลับมายังประเทศไทย และอยู่ในกรุงเทพฯ อีกครั้ง (ซึ่งไม่ปรากฏแน่ชัดว่าปีไหน แต่ลาวเกิดปัญหาการเมืองภายในประเทศโดยแบ่งเป็น 3 ฝ่ายใน ช่วงปี พ.ศ.2503) นายวานิชได้ร่วมหุ้นกับเพื่อนเปิดบริษัทค้าไม้แปรรูปนำเข้าจากมาเลเซีย อินโดนีเซีย ชื่อบริษัทยงค์สวัสดิ์ จำกัด อยู่ที่ศูนย์การค้าวรรัตน์ บริเวณตรอกจันทน์ เขต ยานนาวา ส่งขายทั่วประเทศ ต่อมานายวานิชได้มาศึกษาสู่ทางเพื่อลงทุนทำไม้นำเข้าจากพม่า จึงได้เดินทางพร้อมครอบครัวมาที่อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก จากการได้มาศึกษาสู่ทางทำ ไม้ของนายวานิชทำให้ได้พิจารณาจากประสบการณ์การเป็นพ่อค้าเห็นว่า แม่สอดเป็นเมืองน่า อยู่สามารถลงทุนทำธุรกิจได้อีกหลายอย่าง จึงตัดสินใจที่จะสร้างหลักสร้างฐานที่แม่สอด โดย เริ่มต้นประกอบกิจการค้าพืชไร่จำหน่ายข้าวสาร ต่อมาจึงขยายธุรกิจไปสู่การจำหน่ายสินค้าที่ เกี่ยวข้องกับการเกษตร และจัดตั้งบริษัทสิงห์รุ่งเรืองส่งเสริมการเกษตรขึ้นมาในที่สุด

ดังจะเห็นว่า พ่อค้าเงินที่ค้าในตลาดมืดในระยะเวลากว่า 20 ปี สามารถขยายกิจการ และสร้างเครือข่ายทางการค้าอย่างกว้างขวางกับชาวกะเหรี่ยงแล้ว ในเวลาต่อมาชาวจีนยังสามารถสร้างเครือข่ายทางการค้ากับกลุ่มพ่อค้าพม่าที่เข้ามาติดต่อซื้อสินค้าจากพ่อค้าชาวจีน

แม่สอดโดยตรงและลำเลียงสินค้าโดยผ่านเขตอิทธิพลทหารกะเหรี่ยงเพื่อนำสินค้าไปกระจาย
ในหัวเมืองต่างๆ ของพม่าต่อไป ต่อมารัฐบาลพม่าพบว่าการคงอยู่มาได้ของกองกำลังทหาร
กะเหรี่ยงนั้นมาจากรายได้ที่เกิดจากการค้าในตลาดมืด หรืออีกนัยหนึ่งเพราะการมีตลาดมืดจึง
ทำให้กะเหรี่ยงมีเงินเพื่อไปซื้ออาวุธ รัฐบาลพม่าจึงค่อยๆทำลายระบบการค้าในตลาดมืดที่มี
ทหารกะเหรี่ยงเป็นคนกลางซึ่งวิธีที่ได้ผลอย่างรวดเร็วก็คือการทำลายโกดังสินค้าและเรือ
ขนส่งสินค้าการทำลายการค้าในตลาดมืดนี้ทำให้กองกำลังกะเหรี่ยงขาดรายได้และอ่อนแอ
ลงมาก¹³

ในช่วงปลายทศวรรษ 2520 กองทัพของรัฐบาลพม่าเริ่มยึดพื้นที่ในเขตยึดครองของ
กะเหรี่ยงได้ด้วยวิธีการโจมตีและเผาทำลายตลาดมืด และประกาศเปลี่ยนแปลงค่าเงินจ๊าตบ่อยๆ¹⁴
ทำให้เศรษฐกิจการค้าในตลาดมืดเริ่มชะงักงันและซบเซาลง จนในที่สุดเมื่อประเทศพม่า
เปลี่ยนแปลงนโยบายการเมืองการปกครองและเปิดประเทศตั้งแต่ปี พ.ศ.2531 เป็นต้นมา
การค้าแบบตลาดมืดอย่างเบ็ดเสร็จที่ดำเนินมาตลอดสองทศวรรษก็สิ้นสุดลง แม้ว่าการค้า
“นอกระบบ” จะยังคงมีสัดส่วนที่สูงมากในเวลาต่อมา แต่ก็ไม่อาจถือว่าเป็น “ยุคตลาดมืด”
อีกต่อไป

คนจีนแม่สอดในยุค “การเปลี่ยนสนาทรบเป็นสนาการค้า” (ทศวรรษ 2530)

ในช่วงทศวรรษ 2530 นี้ เป็นช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญอีกครั้งหนึ่ง
นั่นคือการเปลี่ยนแปลงนโยบายของรัฐบาลพม่าเกิดขึ้นพร้อมๆ กับความเปลี่ยนแปลงที่รัฐบาล
ไทยหันมาใช้นโยบาย “เปลี่ยนสนาทรบเป็นสนาการค้า” ส่งผลให้พ่อค้าจีนและพ่อค้าพม่า
ต้องปรับตัวภายใต้บริบทที่เปลี่ยนแปลงไปนี้ โดยการค้าข้ามพรมแดนระหว่างแม่สอดกับเมื
ยวดีได้กลายมาเป็นการค้าหลักระหว่างไทยกับพม่า พ่อค้าจีนแม่สอดขยายกิจการการค้ากับเมื
ยวดีอย่างต่อเนื่องโดยสานต่อเครือข่ายความสัมพันธ์กับพ่อค้าพม่ากลุ่มเดิมที่เคยมีเครือข่ายการค้า
ระหว่างกันมานานกว่า 20 ปี คนจีนแม่สอดยุคที่สองจึงครองตลาดการค้าข้ามพรมแดนสืบต่อมา

¹³ พรพิมล ตรีโชติ, เรื่องเดียวกัน, น.129

¹⁴ “แม่สอดสะอื้น อนิจจาการทำดีที่ง่่า!!!!” . นิตยสารผู้จัดการ (พฤศจิกายน 2530) อ้างถึงใน
“แม่สอดสะอื้น อนิจจาการทำดีที่ง่่า!!!!”. สืบค้นจาก <http://info.gotomanager.com/news/details.aspx?id=8116> สืบค้นเมื่อ 7 กรกฎาคม 2557

“พื้นที่ทางการค้า” ของกลุ่มชาวจีนแม่สอดในยุคตลาดมืด ทศวรรษ 2510 และ ทศวรรษ 2520 อาจพิจารณาได้เป็น 2 ลักษณะ ลักษณะแรกคือ ธุรกิจ ร้านค้าต่างๆที่ตั้งอยู่ในเมืองแม่สอด พื้นที่เหล่านี้ถูกรอบครองโดยชาวจีนกลุ่มแรกที่มาตั้งถิ่นฐานในแม่สอดซึ่งเป็นเจ้าของกิจการต่างๆ เช่น เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม ของใช้ในบ้าน เครื่องใช้ไฟฟ้า ร้านขายสินค้าเกษตร ร้านขายของชำ ร้านอาหาร ร้านทอง โรงแรม ห้องพัก เป็นต้น ลักษณะที่สองคือ กลุ่มพ่อค้าชาวจีนที่มีเจตนาเข้ามาตั้งถิ่นฐานยังบริเวณชายแดนเพื่อมาแสวงหาโอกาสทางการค้าในยุคตลาดมืด พื้นที่ทางการค้าของชาวจีนกลุ่มนี้จึงมุ่งอยู่ที่การส่งสินค้ากับกลุ่มกะเหรี่ยงตามแนวชายแดนซึ่งสามารถสร้างกำไรได้อย่างมหาศาล เพียงกว่าสองทศวรรษพ่อค้าชาวจีนยุคตลาดมืดก็สามารถตั้งตัวได้ในฐานะเศรษฐีแม่สอดหลังจากที่ตลาดมืดปิดตัวลง¹⁵

กลุ่มพ่อค้าชาวจีนแม่สอดประสบความสำเร็จในการเปิดพื้นที่ทางการค้ารูปแบบใหม่เพราะชาวจีนเหล่านี้เคยทำการค้าข้ามพรมแดนไทย - พม่าในยุคตลาดมืดมายาวนานกว่า 2 ทศวรรษ จึงรู้จักพ่อค้ารายใหญ่ในเมืองย่างกุ้งเป็นอย่างดี ทำให้ชาวจีนยังสามารถครอบครองพื้นที่การค้าข้ามแดนผ่านสายสัมพันธ์ดั้งเดิม ถึงแม้จะมีกลุ่มทุนหรือพ่อค้ารายใหญ่จากกรุงเทพฯ พยายามเบียดแทรกเข้าไปในพื้นที่ตลาดด้วยเช่นกัน แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จเพราะการค้ากับพม่าที่สถานการณ์ทางการเมืองไม่แน่นอน เช่นการที่รัฐบาลพม่าสั่งให้ปิดด่านการค้าบ่อยครั้งทำให้การส่งสินค้าล่าช้า หรือการชำระเงินของพ่อค้าพม่าที่ค้างชำระบ่อยครั้ง สิ่งเหล่านี้ต้องอาศัยความไว้นื้อเชื่อใจกันของพ่อค้าทั้งสองฝั่ง¹⁶ การที่ไม่มีเครือข่ายทางการค้าทำให้ยากต่อเข้าถึงพื้นที่การค้าข้ามแดนแม่สอด-เมียวดี จุดนี้คือข้อได้เปรียบของพ่อค้าชาวจีนแม่สอดที่สามารถพัฒนาการค้าบนความสัมพันธ์ดั้งเดิมและพัฒนาสร้างเครือข่ายใหม่โดยการขายสินค้าผ่านตัวแทนสินค้าในพม่า และการเข้าไปตั้งสำนักงานตัวแทนในพม่า

เช่น นายบรรพ ก่อเกียรติเจริญ พ่อค้าชาวจีนยุคตลาดมืดเมื่อตลาดมืดปิดตัวลง ได้ขยายเครือข่ายทางการค้าโดยเป็นตัวแทนจำหน่ายสินค้าไทยซูรส ตราชฎา เจ้าเดียวที่รับจากบริษัทในประเทศไทยส่งออกไปขายยังพม่า นอกจากนี้ยังมีร้านตั้งคิมเชียงเป็นตัวแทนจำหน่ายเบียร์สิงห์ ร้านเป็งสุนเป็นผู้แทนจำหน่ายเบียร์ช้าง ร้านหยกทิพย์ผู้ผลิตจำหน่ายน้ำมันปาล์มตราหยกทิพย์และเป็นผู้แทนจำหน่ายผลิตภัณฑ์ Bigcola บริษัทไทยชัน-พรเทวี จำกัด ตัวแทนจำหน่ายรถและเครื่องยนต์คูโบต้า ที่ยกตัวอย่างมานี้เป็นกิจการของพ่อค้าชาวจีนแม่สอดยุค

¹⁵รพีพรธรรม จักรสาน, เรื่องเดียวกัน, น.102

¹⁶ข้อมูลจากการสัมภาษณ์พ่อค้าชาวจีนแม่สอด 23 สิงหาคม 2553.

ตลาดมืดที่สามารถปรับตัวกับบริบทการค้าที่เปลี่ยนโดยใช้วิธีการเข้าถึงบริษัทสินค้าของไทย เพื่อเป็นตัวแทนจำหน่ายสินค้าเจ้าเดียวที่สามารถส่งออกไปยังพม่าได้ และใช้เครือข่ายการค้า ทางฝั่งพม่าที่มีมายาวนานอยู่แล้ว

จำเป็นต้องกล่าวด้วยว่า ในการเปิดประเทศของพม่า ก็ได้นำมาซึ่งเงื่อนไขทางการค้าต่างๆมากมาย ซึ่งสร้างปัญหาทั้งต่อพ่อค้าในพม่าเองและต่อพ่อค้าชาวจีนในแม่สอด เช่น ถึงแม้ว่าพม่าจะเปิดประเทศแต่ก็ไม่ได้เปิดให้ค้าขายกับเอกชนพม่าอย่างอิสระ พ่อค้าจากประเทศไทยก็ยังคงต้องค้ากับรัฐบาลพม่า ซึ่งมีเงื่อนไขยุ่งยาก เช่น เรื่องการเก็บภาษี การนำสินค้าเข้าประเทศพม่าก็ต้องมีเงินสำรองที่บังคับว่าต้องซื้อสินค้าจากพม่ากลับไปด้วย เพื่อมิให้ประเทศพม่าไม่เสียเปรียบดุลการค้ามากเกินไป เป็นต้น ด้วยความยุ่งยากเหล่านี้จึงทำให้พ่อค้าบางกลุ่มต้องทำการค้าทั้งในระบบและนอกระบบไปพร้อมๆ กัน

ดังนั้น ในทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา การค้าข้ามพรมแดนระหว่างไทยกับพม่าจึงมีทั้งการค้าในระบบและการค้านอกระบบ¹⁷ กล่าวคือ ส่วนหนึ่งเป็น “การค้าในระบบไทย-ในระบบพม่า” อีกส่วนหนึ่งเป็น “การค้านอกระบบไทย-นอกระบบพม่า” (ซึ่งโดยส่วนใหญ่แล้ว จะเป็นการค้าแบบ “นอกระบบพม่า”) เนื่องจากบริเวณตะเข็บชายแดนของแม่สอดมีเส้นทางขนส่งทางน้ำที่สามารถเดินเรือข้ามได้สะดวกคือแม่น้ำเมย ดังนั้นจึงสามารถนำสินค้าลอยน้ำผ่านพรมแดนในตอนกลางคืนได้สะดวก พ่อค้าชาวจีนจึงใช้วิธีนี้ในการขนส่งสินค้า โดยที่รัฐไทยและศุลกากรไทยเองก็รับรู้เพราะเสียภาษีที่ฝั่งไทยแล้ว พ่อค้าค้าจีนจะนำสินค้าเช่น จักรยาน สินค้าอุปโภคบริโภคหลายชนิดที่ผ่านศุลกากรในระบบของไทยแล้วไปวางไว้ที่บริเวณท่าน้ำต่างๆ สินค้าเหล่านี้เมื่อส่งเข้าไปให้พ่อค้าเอกชนชาวพม่าก็จะกลายเป็น “การค้านอกระบบของพม่า” เพราะรัฐบาลพม่าไม่ได้อนุญาตให้ทำการค้ากับเอกชนการค้า หรือกล่าวง่ายๆ ว่า เป็นการค้า “ในระบบของไทย” แต่ “นอกระบบของพม่า” ดังที่พ่อค้าชาวจีนแม่สอดได้กล่าวถึงการส่งสินค้าในระบบข้ามไปฝั่งพม่าว่า

“เราจะมีหน้าที่แค่ฝั่งเราเท่านั้น เมื่อเราจัดการธุระศุลกากรฝั่งแล้วเสร็จก็จะนัดวันกับพ่อค้าทางพม่าว่าจะส่งของวันไหน ทำไหน พ่อค้าฝั่งพม่าก็จะมารอรับ พอสินค้าข้ามชายแดนไปก็เป็นเรื่องของเขา สินค้าจะถูกปล้น โกดังจะถูกเผา ไม่ใช่ความรับผิดชอบเราแล้วทีนี้ เขาจะผ่านศุลกากรเขาริเปล่าหรือส่งสินค้าไปไหนเราก็ไม่ยุ่ง มันเป็นการค้าในระบบ ในระบบไทยแต่นอกระบบเขา”¹⁸

¹⁷ ดูเพิ่มเติมใน ธิพิพรรณ จักรสาน, เรื่องเดียวกัน, น.105

¹⁸ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์พ่อค้าชาวจีนแม่สอด 23 สิงหาคม 2553

ดังจะเห็นว่า การค้าในลักษณะดังกล่าวนี้จะกระทำได้อีกก็ต้องได้รับความไว้วางใจระหว่างพ่อค้าทั้ง 2 ฝ่ายมากพอสมควร เพื่อให้การค้าทั้งในและนอกระบบดำเนินไปอย่างคล่องตัวมากที่สุด ซึ่งในส่วนตัวเองเป็นปัญหาที่รัฐบาลพม่าไม่สามารถแก้ไขได้อย่างมีประสิทธิภาพ จึงแสดงปฏิกิริยาด้วยการประกาศปิดด่านอยู่บ่อยครั้ง ซึ่งในขณะที่ยังปิดพรมแดนนี้ พ่อค้าจีนแม่สอดจะต้องทำการค้าแบบ “นอกระบบของไทย” และ “นอกระบบของพม่ามากขึ้น” โดยต้องจ่ายสินบนจำนวนมากให้แก่กลุ่มอิทธิพลทั้งฝั่งไทยและฝั่งพม่า

ในสภาวะการณ์ดังกล่าวนี้ นอกจากการปรับตัวทางการค้าผ่านการใช้เครือข่ายทางการค้าเดิมดังที่กล่าวมาแล้วพ่อค้าจีนแม่สอดยังได้รวมกลุ่มเพื่อเรียกร้องให้รัฐบาลไทยหาทางให้การค้าข้ามพรมแดนดำเนินไปโดยสะดวก เช่นการรวมตัวผ่านหอการค้าจังหวัดตากออกระเบียบที่เปิดโอกาสให้พ่อค้าแม่สอด (ซึ่งส่วนใหญ่แล้วจะเป็นพ่อค้าชายแดนตลาดมืดมาก่อน) มีโอกาสมากขึ้นที่จะผูกขาดการค้าโดยปราศจากคู่แข่งใหม่ๆ โดย มีระเบียบที่ชัดเจนว่า พ่อค้าที่ทำการค้าข้ามพรมแดนจะต้องเป็นสมาชิกของหอการค้า เป็นต้น

การรวมกลุ่มของพ่อค้าจีนเพื่อเรียกร้องให้รัฐบาลไทยเข้ามาช่วย เช่น การเรียกร้องผ่านหอการค้าจังหวัดตากให้รัฐบาลหรือนายกรัฐมนตรีเข้ามาช่วยเจรจาเรื่องการค้าของพม่า หลังจากที่ถูกกลุ่มตนพยายามเจรจาแล้วไม่เป็นผล ลักษณะการดำเนินงานของหอการค้าจังหวัดตากจะเห็นได้ชัดจากการพยายามจัดการประชุมและสัมมนาเพื่อกำหนดบทบาทและทิศทางการค้าระหว่างไทย-พม่าอย่างสม่ำเสมอ ไม่ว่าจะเป็นช่วงที่กำลังเกิดปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างไทย-พม่า และกลุ่มธุรกิจจะได้รับผลกระทบหรือไม่ก็ตาม ซึ่งทำให้เกิดความเชื่อมั่นและความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับหน่วยงานและกลุ่มองค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการค้าและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเป็นอย่างมาก และสามารถโน้มน้าวให้รัฐเข้ามาช่วยเหลือได้ เช่น สภาความมั่นคงแห่งชาติ กรมการค้าต่างประเทศ กรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ กระทรวงการต่างประเทศ กรมศุลกากร กระทรวงคมนาคม และหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง¹⁹

อีกทั้งกลุ่มคนจีนภายใต้บทบาทหอการค้าจังหวัดตาก ยังได้ผลักดันให้เกิดสะพานมิตรภาพไทย-พม่าขึ้นมา ในช่วงปี พ.ศ.2536-2537 ²⁰ แต่เหตุที่สร้างสะพานขึ้นก็เพื่อต้องการ

¹⁹ ระดม สรรพพันธุ์, บทบาทของหอการค้าจังหวัดตากต่อการค้าชายแดนไทย-พม่า

วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2553

²⁰ ประชาชาติธุรกิจ (27-29 ธันวาคม 2533) : 43 อ้างใน ศุภกาญจน์ พงษ์ยี่หล้า, *บทบาทของกลุ่มธุรกิจไทยในการดำเนินนโยบายความสัมพันธ์ไทย-พม่า 1988-ปัจจุบัน*, น.174

สร้างภาพลักษณ์ความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างไทยกับพม่า ทั้งที่สะพานไม่ได้มีผลต่อการขนส่งสินค้าเลย เพราะสินค้าได้รับการขนส่งทางน้ำอยู่แล้ว แต่การเกิดขึ้นของสะพานมิตรภาพไทยพม่า เป็นความต้องการในการสร้างภาพลักษณ์ความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่างแม่สอดกับเมียวดีหรือระหว่างไทยกับพม่าว่ามีมิตรภาพที่ดีระหว่างกัน ซึ่งภาพลักษณ์เช่นนี้จะช่วยส่งเสริมเรื่องของการค้ามากกว่า

ดังที่ ไพบุลย์ ทวีพรสวรรค์ กล่าวว่า การที่แม่สอดเจริญขึ้นใน 10 ปีหลังไม่เกี่ยวข้องกับการเกิดขึ้นของสะพานมิตรภาพ เนื่องจากสินค้าส่วนใหญ่ไม่ได้ขนส่งผ่านสะพาน แต่ส่งมาตามท่า เพราะหากส่งข้ามสะพาน ทางพม่าจะเรียกเก็บภาษีเงินพดด้วงไม่ได้²¹

นอกจากชาวจีนจะพยายามสร้างพื้นที่ทางเศรษฐกิจทางการค้าดังที่กล่าวมาแล้ว กลุ่มชาวจีนทั้งชาวจีนยุคแรก และชาวจีนยุคที่สองก็ยังสร้างพื้นที่ทางสังคมของตนในแม่สอด ด้วยการผสมผสานความเป็นคนจีนทั้งสองยุคให้เป็นหนึ่งเดียวกันด้วยกล่าวคือในสายตาของชาวเมืองแม่สอดโดยทั่วไป หรือผู้ที่ไม่ได้ศึกษาประวัติศาสตร์แม่สอดมาก่อน จะไม่รู้เลยว่า เป็นชาวจีนแม่สอดมี 2 กลุ่ม ชาวจีนทั้งสองยุคมีการรวมตัวเพื่อสร้างเครือข่ายทางสังคมผ่านมูลนิธิแม่สอดสามัคคีการกุศล²² หรือที่รู้จักกันในนาม “ศาลเจ้าจีน” ที่มีหน้าที่หลักในเรื่องโรงเรียนจีน และเรื่องมูลนิธิที่ช่วยเหลือทุกข์ของประชาชน เช่นการช่วยเหลือพื้นที่จากการถูกไฟไหม้ การบริจาคสิ่งของแก่เด็กยากไร้ เป็นต้น

การพยายามรวมกลุ่มของคนจีนนั้น แท้ที่จริงมีมาก่อนยุคตลาดมืดแล้ว คือ มีมาตั้งแต่ยุคแรกที่เข้ามาตั้งถิ่นฐาน แต่ช่วงแรกเป็นเพียงการรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือกันในกลุ่มชาติพันธุ์ เช่นในเรื่องการฝังศพของคนจีน การให้ลูกหลานจีนมีโรงเรียนเพื่อเรียนหนังสือ เป็นต้น แต่เมื่อบริบทเปลี่ยนแปลงไป มีการขยายตัวทางการค้ามากขึ้น คนจีนเหล่านี้จึงพยายามสร้างภาพลักษณ์ของกลุ่มให้เป็นกลุ่มชาวจีนที่มีน้ำใจ คอยช่วยเหลือสังคม ซึ่งจะเอื้อให้ชาวจีนได้รับการยอมรับในฐานะผู้นำในสังคมแม่สอด

สิ่งที่น่าสนใจ คือ การหมุนเวียนตำแหน่งผู้นำหรือประธานภายในองค์กรชาวจีนนั้น มาจากบทบาททางเศรษฐกิจ กล่าวคือ ถ้าช่วงใดกลุ่มคนหรือตระกูลใดมีบทบาททาง

²¹ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์นายไพบุลย์ ทวีพรสวรรค์ วันที่ 1 กันยายน 2553.

²² ดูเพิ่มเติมใน รัตพรธณ จักรสาน, เรื่องเดียวกัน, น.129

เศรษฐกิจมาก ก็จะได้รับมอบหมายให้มีบทบาทนำในองค์กรหรือมูลนิธิด้วย ซึ่งมีธรรมเนียมให้ผู้นำมูลนิธิบริจาคเงินหลายล้านบาทต่อครั้ง เพื่อนำเงินมาใช้ในการสร้างเครือข่ายของกลุ่มตนและสร้างกิจกรรมทางสังคมต่างๆ ที่ส่งผลต่อภาพลักษณ์ของพ่อค้าจีน ซึ่งภาพลักษณ์ที่กลุ่มพ่อค้าจีนเหล่านี้พยายามแสดงออกให้สังคมยอมรับนั้นคือการทำให้เห็นว่านอกจากคนจีนแม่สอดจะมีฐานะทางเศรษฐกิจดีมากแล้ว ยังเป็นกลุ่มคนที่มีน้ำใจ คอยช่วยเหลือเมื่อชาวแม่สอดประสบปัญหาต่างๆ เช่น บริจาคสิ่งของเมื่อเกิดไฟไหม้หรือน้ำท่วม สร้างโรงเรียนให้เด็กๆ ทุกชาติพันธุ์ได้เรียนหนังสือ บริจาคเงินให้โรงพยาบาล ออกเงินจำนวนมากในการจัดกิจกรรมตามประเพณีของแม่สอด ฯลฯซึ่งภาพลักษณ์เหล่านี้จะปรากฏในสื่อมวลชนทั้งระดับท้องถิ่นและระดับประเทศรวมทั้งการไปงานเปิดกิจการหลายๆอย่างในแม่สอดที่ทำให้คนทั่วไปรับรู้ว่าการค้าของเมืองแม่สอดเจริญรุ่งเรืองขึ้นเรื่อยๆ โดยมีกลุ่มคนจีนเป็นผู้มีบทบาทนำ อีกทั้งยังเป็นการสร้างความเชื่อมั่นและอำนาจส่วนตัวให้กับผู้ดำรงตำแหน่งด้วย²³

คนจีนแม่สอดในยุคการค้าข้ามแดนโลกาภิวัตน์ : สู่อัตลักษณ์เมืองแม่สอดเขต “พื้นที่ทางเศรษฐกิจ” (ทศวรรษ 2540 เป็นต้นมา)

นับตั้งแต่ปลาย 2540 เป็นต้นมา สถานการณ์ต่างๆ ที่แวดล้อมแม่สอดได้เปลี่ยนแปลงอย่างมากอีกครั้งหนึ่ง เพราะรัฐบาลพม่าดำเนินนโยบายผ่อนคลายทางการเมืองมากยิ่งขึ้น ทำให้ประเทศตะวันตกและสหประชาชาติยกเลิกการคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจแก่พม่า ซึ่งหลังจากมีการยกเลิกการคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจนี้รัฐบาลพม่าก็ได้เปิดประตูทางการค้ากับนานาประเทศมากขึ้น แตกต่างจากช่วงก่อนหน้านี้ซึ่งแม้ว่ารัฐบาลพม่าจะเปิดประเทศแต่ส่วนใหญ่แล้วก็จะดำเนินการค้ากับประเทศไทยเป็นหลักแต่เมื่อมีการเปิดประเทศอย่างเต็มที่พร้อมกับประกาศว่าประเทศพม่าจะก้าวไปสู่ระบอบประชาธิปไตยที่มีการเลือกตั้งจึงทำให้มีกลุ่มทุนจากภายนอกเริ่มเข้ามาแข่งขันกับพ่อค้าจีนแม่สอด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการค้ากับตลาดย่างกุ้ง ซึ่งเป็นเรื่องที่ทำนายสำหรับพ่อค้าจีนแม่สอด และรวมไปถึงพ่อค้าพม่าฝั่งเมียวดี ที่จะต้องปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงในยุคนี้

ด้วยเหตุนี้เองคนจีนรุ่นใหม่ ในทศวรรษ 2540 – พ.ศ.2554 จึงต้องพยายามปรับตัวกับบริบทที่เกิดขึ้นนี้ อย่างกรณีนายประเสริฐ จึงกิจรุ่งโรจน์ บุตรชายนายสุขชาติ จึงกิจรุ่งโรจน์ อดีตพ่อค้าชาวจีนยุคตลาดมืดที่สามารถเปิดตลาดสินค้าอุปโภคบริโภคส่งออกไปพม่า กลายเป็นผู้ส่งออกรายใหญ่ของแม่สอดในนามบริษัท ฮงลิ่งแอนด์ซันจำกัด นายประเสริฐ จึงกิจรุ่งโรจน์

²³ ดูเพิ่มเติมใน รัตติพรธรรม จักรสาน, เรื่องเดียวกัน, น.125

กล่าวว่า สถานการณ์การค้าปลีก-ค้าส่งในช่วงปี 2550 ภายหลังจากที่ห้างเทสโก้โลตัส มาเปิดกิจการตั้งแต่เดือนตุลาคม พ.ศ.2549 เป็นต้นมา ได้ดึงลูกค้าจากค้าปลีก-ส่งรายย่อยในท้องถิ่นไปจำนวนมาก ซึ่งในช่วงเริ่มต้นเปิดกิจการใหม่ประมาณเดือนตุลาคม-ธันวาคม พ.ศ.2549 ยอดลดลงกว่าร้อยละ30-40 แต่ในช่วงกลาง ตั้งแต่ต้นปี พ.ศ.2550 จนถึง ประมาณเดือนเมษายน พ.ศ.2550 ลูกค้าก็เริ่มที่จะกลับมาซื้อสินค้าของคนท้องถิ่นและในช่วงระหว่างเดือนพฤษภาคม-กรกฎาคม 2550 ลูกค้าก็เริ่มที่จะกลับมามากขึ้นตามลำดับอย่างไรก็ตามห้างโลตัสได้แบ่งสัดส่วนไปมากกว่าพ่อค้าและร้านค้าท้องถิ่นไปมากพอสมควร เนื่องจากมีสินค้าครบประกอบด้วยใน ช่วง 21.00 น.ทุกวัน โลตัสจะมีการลดราคาทำให้ผู้บริโภคแห่ไปซื้อ ทำให้ร้านค้าท้องถิ่นเสียหายได้ในช่วงเวลาดังกล่าวจำนวนมาก²⁴

สำหรับบริษัทรายใหญ่อย่างสงลิ่งได้ปรับกลยุทธ์ทางการตลาดสู้กับเทสโก้โลตัส โดยการใช้ความสัมพันธ์ระหว่างคนท้องถิ่นและการสร้างความสนิทสนมกับลูกค้าท้องถิ่นรวมถึงลูกค้าชาวพม่าเพื่อสร้างความเป็นกันเองและบริการที่น่าประทับใจ เช่น บริการจัดส่ง ที่สำคัญยังปรับลดราคาสินค้าบางตัวให้ต่ำลงเพื่อให้แข่งขันกับเทสโก้โลตัสได้อย่างไรก็ตามในช่วงตั้งแต่เดือนพฤษภาคมจนถึงเดือนสิงหาคม พ.ศ.2550 บริษัทสงลิ่งของนายประเสริฐก็สามารถแย่งลูกค้าชาวพม่า ที่เดินทางจากจังหวัดเมียวดีมาซื้อสินค้าฝั่งไทยกลับคืนมาได้มากขึ้นโดยสามารถดึงลูกค้ากลุ่มดังกล่าวมากกว่าร้อยละ 60-70 แล้ว ²⁵

ปัญหาที่พ่อค้านักธุรกิจชาวจีนแม่สอดรุ่นใหม่กำลังเผชิญอยู่นี้ พวกเขาได้พยายามดึงสายสัมพันธ์ทางการค้าดั้งเดิมที่พ่อค้าชาวจีนรุ่นก่อนสร้างไว้กับพ่อค้าพม่ามานานร่วมศตวรรษเป็นแรงหนุนและขยายโอกาสนั้นเข้าไปลงทุน

นายสมพงษ์ คะวีรัตน์ บุตรชายของนายสมศักดิ์ คะวีรัตน์ ²⁶ พ่อค้าชาวจีนที่เข้ามาทำการค้าและตั้งถิ่นฐานที่แม่สอดในยุคตลาดมืดและขยายธุรกิจเกี่ยวกับอาหารกระป๋องและน้ำดื่ม นายสมพงษ์ กล่าวว่า สินค้าที่รุ่นพ่อเคยส่งเข้ามาทำตลาดพม่าก็ยังคงทำตลาดต่อไป แต่ที่เขามองว่าน่าจะเป็นโอกาสใหม่ คือสินค้าที่ใช้นวัตกรรมมาช่วยแก้ปัญหาในกระบวนการผลิตสินค้าเกษตร เช่น เครื่องอบข้าว ซึ่งพม่าเป็นแหล่งผลิตข้าวอยู่แล้ว ถ้าสามารถนำเครื่องอบข้าว

²⁴ หอการค้าจังหวัดตาก. “สงลิ่งแม่สอดสู้ค้าปลีกต่างชาติ ดึงลูกค้าไทย-พม่ากลับมาถึง 60%”.

สืบค้นจาก <http://www.takchamber.com/index.php?lay=show&ac=article&id=540969&Ntype=3> (8 สิงหาคม 2550) สืบค้นเมื่อ 7 กรกฎาคม 2557

²⁵ เรื่องเดียวกัน.

²⁶ ประธานหอการค้าจังหวัดตากคนปัจจุบัน (พ.ศ.2556)

เข้าไปจำหน่าย จะทำให้ข้าวที่เกษตรกรเก็บเกี่ยวได้แห้งเร็วและขายได้ราคาดีขึ้น ลดช่วงเวลาในการผลิตให้สั้นลง เพิ่มรอบการผลิตได้มากขึ้น²⁷ รวมถึงนายประเสริฐ จิงกิจรุ่งโรจน์ เลขาธิการหอการค้าจังหวัดตาก และเป็นกรรมการบริหารบริษัท ฮงลิ่งแอนด์ซันจำกัด ผู้สีบหนอดธุรกิจตัวแทนจำหน่ายเครื่องสำอางแบรนด์ Pro Mi Na ที่ยึดกุมตลาดพม่าตั้งแต่รุ่นพ่อคือนายสุชาติ จิงกิจรุ่งโรจน์ พ่อค้าชาวจีนยุคตลาดมืดที่บุกเบิกการส่งสินค้าอุปโภคบริโภคไปยังพม่าในปริมาณมหาศาลต่อปี ซึ่งนายประเสริฐเองก็กำลังหาช่องทางสร้างแบรนด์สินค้าใหม่ๆ ในตลาดพม่าเพิ่มเติม ทั้งที่รุ่นพ่อของเขาทำไว้ได้ดีอยู่แล้ว นายประเสริฐอธิบายว่า “ถ้าหยุดอยู่กับที่หรือยังคงยึดติดกับการค้าเดิมๆ อาจทำให้แถมต่อที่เคยมีอยู่ลดลง”²⁸

ในฐานะที่เป็นนักธุรกิจทำการค้ากับพม่ามายาวนาน นายประเสริฐ จิงกิจรุ่งโรจน์มองปัจจัยสำคัญที่ทำให้สินค้าไทยขายดีในพม่ามายาวนาน คือ ความเชื่อมั่นคุณภาพและนิยมในสินค้าของประเทศไทย อีกทั้งในอดีตประเทศจีนและอินเดียไม่ได้เข้ามาทำตลาดพม่ามากนัก แต่เมื่อตั้งแต่ปีพ.ศ.2552เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนคือเดิมในร้านขายของชำในประเทศพม่าจะมีสินค้าของประเทศไทยร้อยละ80-100ในปีพ.ศ.2552สินค้าจากจีนอินเดียเพิ่มสัดส่วนในร้านชำมากขึ้นเรื่อยๆ ประมาณครึ่งต่อครึ่ง แลบบางร้านหันไปขายสินค้าจีนทั้งหมด²⁹ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เกิดจากพฤติกรรมที่คนพม่ามีทางเลือกหลากหลาย **สินค้าไทยจึงไม่ใช่ตัวเลือกแรกและตัวเลือกเดียวอีกต่อไป** เพียงแค่การรักษาเครือข่ายความสัมพันธ์ทางการค้าไม่สามารถจะทำให้ธุรกิจของชาวจีนครองตลาดขายแดนได้อีกต่อไปในบริบทที่นักลงทุนจากชาติอื่นๆ ไหลสู่พม่าเช่นนี้ พ่อค้านักธุรกิจชาวจีนแม่สอดได้พยายามแก้ปัญหาโดยการส่งเสริมการค้าผลิตภัณฑ์นโยบายต่างๆ ผ่านองค์กรของรัฐในนามหอการค้าจังหวัดตากที่รวมตัวกันมาก่อนหน้านี้แล้วมากขึ้นกว่าเดิม

นอกจากนี้พ่อค้าจีนแม่สอดนั้นจะมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับกลุ่มพ่อค้าพม่าทางเมียวดี กล่าวคือแม่สอดกับเมียวดีเติบโตอย่างสัมพันธ์กัน เพราะสินค้าจากแม่สอดถูกส่งไปเมียวดี และสินค้าจากเมียวดีก็ถูกส่งมาประเทศไทยผ่านพ่อค้าแม่สอด พ่อค้าสองเมืองนี้ทำการค้าระหว่างกันจนแม่สอดและเมียวดีเป็นเสมือนเมืองแฝด ถ้าการค้าของแม่สอดเจริญขึ้นการค้าของเมียวดี

²⁷ เอกรัตน์ บรรเลง, “แม่สอดโมเดล มิติใหม่ทุนชายแดน” นิตยสารผู้จัดการ 360 องศา, พฤศจิกายน, 2554

²⁸ เรื่องเดียวกัน.

²⁹ ASTVผู้จัดการออนไลน์. “‘แม่สอด’ ชุมทองใหม่ SMEs ช่องทางเปิดโล่งบุกค้าชายพม่า”. สืบค้นจาก <http://www.manager.co.th/ibizchannel/viewnews.aspx?NewsID=9570000038181> (14 เมษายน 2557) สืบค้นเมื่อ 7 กรกฎาคม 2557

ก็เจริญขึ้นด้วย ขณะเดียวกันพ่อค้าจีนแม่สอดก็มีความสัมพันธ์ทางการค้ากันอย่างกว้าง เพราะอย่างกว้างเป็นตลาดใหญ่ที่สุดของพม่าที่กระจายสินค้าไปยังเมืองต่างๆในพม่า ด้วยเหตุนี้เมื่อตลาดอย่างกว้างมีกลุ่มทุนอื่นๆเข้ามาลงทุน ทั้งจากญี่ปุ่น เกาหลี เวียดนาม ยุโรป อินเดีย จีน จึงมีผลทำให้อย่างกว้างได้รับสินค้าจากโรงงานของกลุ่มทุนจากประเทศต่างๆ เหล่านี้และต้องการสินค้าจากประเทศไทยน้อยลง พ่อค้าจีนแม่สอดและเมียวตี้ย่อมถูกแย่งตลาด แย่งพื้นที่ทางเศรษฐกิจ ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่กลุ่มชาวจีนแม่สอดจะต้องเร่งสร้างอัตลักษณ์ของเมืองแม่สอดให้เป็น “พื้นที่ทางเศรษฐกิจ” ขึ้นมา เพื่อจูงใจรัฐบาลให้ลงทุนพัฒนาแม่สอดให้กลายเป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษ เพื่อดึงดูดนักลงทุนจากประเทศต่างๆ เข้ามาลงทุนในแม่สอด และพ่อค้าจีนแม่สอดก็จะสามารถส่งสินค้าเข้าสู่ประเทศพม่าแข่งกับอย่างกว้าง พร้อมๆ กับมีโอกาสขยายการลงทุนของตนเองไปสู่ธุรกิจอื่นๆ ต่อไป โดยอาศัยความพร้อมในด้านโครงสร้างพื้นฐานและเอกลักษณ์ต่างๆ ที่พ่อค้าหรือนายทุนจีนจะได้รับจากการที่แม่สอดมีฐานะเป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษ เช่น การส่งเสริมการลงทุนโดยให้เงินกู้ดอกเบี้ยต่ำ การลดหย่อนภาษีอากร เป็นต้น

เพราะฉะนั้น การสร้างอัตลักษณ์ของเมืองแม่สอดให้เป็น “พื้นที่ทางเศรษฐกิจ” จึงมีส่วนอย่างสำคัญในการช่วยเกื้อหนุนให้แม่สอดได้รับการคัดเลือกให้เป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษ แม้ว่ากลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆในแม่สอดก็มีความพยายามสร้างอัตลักษณ์ของเมืองแม่สอดแบบต่างๆขึ้นมาด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสร้างอัตลักษณ์เมืองชายแดนแม่สอดที่เป็นส่วนหนึ่งของชาติไทยมาแต่โบราณ ทั้งนี้โดยอาศัยเรื่องเล่าต่างๆ เช่น เรื่องเล่าเกี่ยวกับวีรบุรุษ อาทิจนุสามชนเจ้าเมืองฉอด, เจ้าพ่อพระวอทหารกะเหรี่ยงที่จงรักภักดีต่อชาติไทย, เรื่องสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ที่ลี้ลับแต่มีโครงเรื่องที่เน้นว่าเมืองแม่สอดมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับประวัติศาสตร์แห่งชาติของไทย ซึ่งกลุ่มชาวจีนเองได้เข้ามามีส่วนร่วมในอัตลักษณ์เหล่านี้ด้วย เช่นการเข้าร่วมพิธีเปิดศาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช, การเข้าร่วมพิธีในศาลสมเด็จพระวออย่างไรก็ตาม อัตลักษณ์เหล่านี้ยังคงไม่เพียงพอในการที่จะทำให้เหล่าพ่อค้าจีนสามารถบรรลุเป้าหมายทางด้านเศรษฐกิจได้อย่างเต็มที่ที่กลุ่มคนจีนแม่สอดจึงจำเป็นต้องเร่งสร้างอัตลักษณ์เมืองแม่สอดที่เอื้อต่อความมั่นคงการความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจขึ้นมา โดยดำเนินการต่างๆ ผ่านองค์กรที่รัฐบาลและสังคมยอมรับ คือหอการค้าจังหวัดตาก เช่น การจัดประชุมทางวิชาการของหอการค้าจังหวัดตาก, การผลักดันข้อเสนอต่างๆของหอการค้าจังหวัดตากเกี่ยวกับ การแก้ปัญหาและการพัฒนาเศรษฐกิจแม่สอดต่อรัฐบาล, การจัดกิจกรรมเชิงวัฒนธรรมในนามหอการค้าจังหวัดตาก เป็นต้น

การจัดประชุมทางวิชาการของหอการค้าจังหวัดตากเช่น การจัดประชุมคู่ค้า คือการจัดให้มีการเจรจาระหว่างพ่อค้าแม่สอดกับพ่อค้าในย่างกุ้ง, การอบรมให้ความรู้ทางเศรษฐกิจ, การจัดกิจกรรมร่วมกันกับหอการค้าเมียวดีที่นำพ่อค้าจากย่างกุ้งมาดูงานในแม่สอด ฯลฯ การจัดกิจกรรมวิชาการต่างๆ เหล่านี้นอกจากจะเป็นการช่วยส่งเสริมการค้าทั้งของแม่สอดและเมียวดีโดยตรงแล้ว ยังมีผลในการทำให้แม่สอดมีอัตลักษณ์เป็น “พื้นที่เศรษฐกิจ” อย่างแท้จริงอีกด้วย

อนึ่งทางด้านหอการค้าเมียวดีซึ่งเป็นเหมือนเมืองคู่แฝดของแม่สอดนั้น มีการเคลื่อนไหวเพื่อทำให้เมียวดีเป็น “พื้นที่เศรษฐกิจ” เช่นกัน ประธานหอการค้าเมียวดี คือนางมะตังตัง เป็นนักธุรกิจสำคัญที่ทำการค้าขายแดนกับพ่อค้าจีนแม่สอดมาตั้งแต่ยุคตลาดมีตางมะตังตัง ยังคงรักษาไว้ซึ่งเครือข่ายความสัมพันธ์กับพ่อค้าจีนชายแดนเหล่านี้และทำการค้าอย่างต่อเนื่อง นางมะตังตังได้มีพยายามเสนอและผลักดันต่อรัฐบาลพม่าให้เมืองเมียวดีเป็นเขตการค้าเศรษฐกิจเมียวดีซึ่งต่อมารัฐบาลพม่าก็ได้อนุมัติ ในขณะที่หอการค้าจังหวัดตากเองก็ได้มีการผลักดันเขตการค้าเศรษฐกิจแม่สอดให้เป็นเมืองคู่ทางเศรษฐกิจนอกจากนี้ก็ได้ร่วมกันผลักดันให้เกิดสะพานมิตรภาพไทยพม่า แห่งที่ 2 ซึ่งอยู่ระหว่างพื้นที่เขตการค้าเสรีของทั้งสองเมืองนี้ ซึ่งรัฐบาลไทยก็ได้อนุมัติเรียบร้อยแล้ว

นอกจากการดำเนินงานด้านเศรษฐกิจโดยตรงแล้วกลุ่มพ่อค้าจีนในนามหอการค้าจังหวัดตากยังมีการจัดกิจกรรมเชิงวัฒนธรรมขึ้นร่วมกับนักธุรกิจเมียวดี เช่น การปั่นจักรยานเชื่อมสัมพันธ์ไมตรีไทย-พม่า, จัดงานสงกรานต์เมียวดีซึ่งร่วมกันจัดระหว่างหอการค้าไทยและหอการค้าเมียวดี งานสงกรานต์ที่เมียวดีมีกิจกรรมหลักที่สำคัญคือ มีการจัดรดน้ำดำหัวผู้อาวุโสทั้งของไทยและของพม่า กิจกรรมเหล่านี้ช่วยสร้างภาพลักษณ์ว่าแม่สอดกับเมียวดีเป็นเมืองชายแดนที่มีแต่ความสงบสุข ไร้ซึ่งปัญหา เป็นเมืองพี่-เมืองน้อง นับเป็นภาพลักษณ์ใหม่ที่ช่วยลบภาพความเป็นศัตรูหรือเป็นคู่สงครามกันระหว่างไทยกับพม่า

บทบาทต่างๆ ของพ่อค้าจีนแม่สอดมีส่วนสำคัญที่ช่วยทำให้แม่สอดกับเมียวดีเป็นพื้นที่แห่งมิตรภาพ มีความสงบสุข มีความสมัคปรองสามัคคีระหว่างคนหลายชาติพันธุ์ จึงนับเป็น “พื้นที่เศรษฐกิจ” ที่มีศักยภาพสูงและพร้อมที่จะเติบโตขึ้นเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจที่สำคัญในภูมิภาคอาเซียนในอนาคตอันใกล้

จากที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้นนี้ จะเห็นว่านับตั้งแต่หลังทศวรรษ 2510 เป็นต้นมา กลุ่มคนจีนแม่สอดได้มีบทบาทสำคัญทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรม ของเมืองแม่สอด มีการปรับตัวต่อรอง และสร้างอัตลักษณ์ให้เมืองแม่สอดกลายเป็น “พื้นที่ทางเศรษฐกิจ” เพื่อดำรงไว้ซึ่งผลประโยชน์จากการค้าแก่กลุ่มชาติพันธุ์จีนในยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงที่ผ่านมา และเป็นการท้าทายสำหรับกลุ่มพ่อค้าจีนแม่สอดในยุคปัจจุบัน ที่จะปรับตัวต่อผู้ต่อรองต่อความเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นอย่างมหากาลในอนาคตอันใกล้ได้อย่างไร

เอกสารอ้างอิง

ชาวนิวทรี เกษตรศิริ และคณะ. พม่า : อดีตและปัจจุบัน. เชียงใหม่ : ศูนย์หนังสือเชียงใหม่, 2526.

ปลายอ้อ ชนชนนท์. บทบาทนายทุนพ่อค้าที่มีต่อการก่อและขยายตัวของทุนนิยมภาคเหนือของประเทศไทย. วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529

พรพิมล ตรีโชติ. การต่างประเทศพม่า : ปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านและชนกลุ่มน้อย. กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551.

รพีพรรณ จักรสาน. ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์จีนและการสร้างอัตลักษณ์ของเมืองแม่สอด ตั้งแต่ พ.ศ.2510 ถึง พ.ศ.2554. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2556

ระดม สรรพพันธุ์. บทบาทของหอการค้าจังหวัดตากต่อการค้าชายแดนไทย-พม่า. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิตมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2535.

ศุภกาญจน์ พงษ์ยี่หล้า. บทบาทของกลุ่มธุรกิจไทยในการดำเนินนโยบายความสัมพันธ์ไทย-พม่า 1988-ปัจจุบัน. กรุงเทพฯ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2548.

เอกสารออนไลน์

ASTVผู้จัดการออนไลน์. “แม่สอด’ขุมทองใหม่ SMEs ช่องทางเปิดโสร่งบุกค้าชายพม่า”.

สืบค้นจาก <http://www.manager.co.th/ibizchannel/viewnews.aspx?NewsID=9570000038181> (14 เมษายน 2557) สืบค้นเมื่อ 7 กรกฎาคม 2557

“แม่สอดสะอื้น อนิจจาการทำดีที่ทิ้งเงา!!!!” . นิตยสารผู้จัดการ (พฤศจิกายน 2530) อ้างถึงใน

“แม่สอดสะอื้น อนิจจาการทำดีที่ทิ้งเงา!!!!” . สืบค้นจาก <http://info.gotomanager.com/news/details.aspx?id=8116> สืบค้นเมื่อ 7 กรกฎาคม 2557

หอการค้าจังหวัดตาก. “ฮงลั่วแม่สอดสู้ค้าปลีกต่างชาติ ดึงลูกค้าไทย-พม่ากลับมาถึง 60%”.

สืบค้นจาก <http://www.takchamber.com/index.php?lay=show&ac=article&Id=540969&Ntype=3> (8 สิงหาคม 2550) สืบค้นเมื่อ 7 กรกฎาคม 2557

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ นายสุชาติ ตรีรัตน์วัฒนา วันที่ 23 สิงหาคม พ.ศ.2553.

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์พ่อค้าจีนแม่สอด 23 สิงหาคม 2553.

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์นักธุรกิจจีนแม่สอด 23 สิงหาคม 2553.

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์นายไพบูลย์ ทวีพรสวรรค์ วันที่ 1 กันยายน 2553.

